

Nová ruská literatura

Ivo Pospíšil

Pod tímto názvem se za Gorbačovovy glasnosti a perestrojky, jejíž podstata a hlavně výsledky se dnes opět přehodnocují i samotným iniciátorem a tvůrcem, a později po likvidaci SSSR v roce 1991 a ještě poté označovala ruská literatura, která se vzdala svých tradičních vlastností, které z ní udělaly vůdčí světový jev: vyhraněné etiky, náboženského, transcendentního rázu, konzervativnosti, kladení „prokletých otázek“, duchovního rozměru. To naposledy dělala jednak tzv. vesnická literatura/próza, jednak mytologický proud ruského i jiného písemnictví v rámci zanikajícího SSSR a jména jako Vladimir Solouchin, Vasilij Bělov, Vasilij Šukšin, Valentin Rasputin, Viktor Astafjev, dílem i Sergej Zalygin, poté „mytologové“ Čingiz Ajtmatov, Anatolij Kim nebo Jurij Rytcheu, z básníků třeba Nikolaj Rubcov. Literatura undergroundu a silná vlna postmodernistické poetiky zaplavila ruskou literaturu a zdálo se, že tak, jak jsme ji znali, je už nenávratnou minulostí včetně zvláštní komunikační plochy „tlustých žurnálů“. To se ovšem reflektovalo i v její recepci ve střední Evropě. V českém prostředí víc než v slovenském se překládání soustředilo právě na tento relativně nový proud, který zahrnoval jednak dříve zakazované autory a jejich díla („navracená literatura“), jednak literaturu, jež reflektovala celosvětový trend globalizace, kosmopolitismu, zatlačování národního svérázu, oslabování etické dimenze. Současně se však znovu objevila literatura náboženská, spíše však v podobě esejistické, publicistické a filozoficko-teologické. To, že se v Rusku uchovala silná konzervativní linie literárního vývoje, to, že se ruský konzervatismus utvářel od 90. let 20. století na bázi podivuhodného prolínání tradic carských a sovětských, bohužel naši překladatelské praxi jaksí záměrně unikalo, pravděpodobně v přesvědčení, že jde o nějaká nedůležitá rezidua, která brzy zapadnou. Ale ona sílila, opírajíce se o tradice slavjanofilství. A anticipovala podobné tendence v ruské politice a ideologii, které nám tím unikaly. Mezitím byl postmodernismus vystřídán postpostmodernismem a jevem, kterému říkám kvázipostmodernismus, jenž napodobuje intertextualitu, ambivalenci a znejistění autentického postmodernismu, ale jen v povrchové rovině – taková jsou v Rusku díla Vladimira Sorokina nebo v české literatuře Michala Viewegha, ze slovenské snad nejvýrazněji Viliama Klimáčka: většinou jde o kombinaci modernistických, avantgardních a

postmoderních postupů na bázi groteska a absurda.¹ Souběžně s tím se objevuje proud, který jsme nazvali literaturou virtuální autenticity.²

Znejistění, ambivalence je základní rys postmoderního přístupu ke světu. Jestliže za základ triviality v literatuře pokládáme tedy jistou alternativnost poetiky a jejích modelů, nacházím tu již jasné styčné body s postmodernou. Člověk již své romantizující modely nepovažuje za skutečné; tomu bylo nadlouho zabráněno, ale vytváří alternativní modely, nejlépe takové, které jsou příliš obecné nebo příliš minuciózní, než aby se jimi mohly mocenské struktury tehdejšího světa cítit ohroženy. Paralelně s demonstrativní „degradací“ vysokého, romantického, vzniká literární umění vycházející z poetiky reklamního sloganu a cizopasící na jiných textech, opírající se o „absolutní relativismus“ hodnot, literatura, kde je zpochybňována každá původnost, neboť všechno je „metatextováno“ a „intertextováno“ – tak vznikají již uvedené paralelní či alternativní modely historie obecné i literární. I když podobné texty vznikaly takřka vždy – v různých rovinách – mediálně se jim dostalo slova, a tedy i vlivu, na konci 60. let 20. století a často až mnohem později, kdy se samy začínají měnit a dostávají se do silového pole klíčových proudů literárního vývoje. Je charakteristické, že se nové alternativní modely literárního umění objevují na hraně krásné a věcné literatury, v širokém pásu tzv. literatury faktu či dokumentární literatury, tedy tam, kde není jisto, co je skutečnost a co je výmysl. Objevují se také představy, že v paměti tohoto lidstva dřímají

---

¹ Viz naše studie: Český kvázipostmoderní román: poetizace automatismu a zrození „nového člověka“ (*Případ nevěrné Kláry* Michala Viewegha). In: Retorika na paměti. Jubileum sborník v čest na 60-godišninata na profesor Ivan Pavlov. Fakultet po slavjanski filologii, katedra po slavjanski literaturi. Redakcionna kolegija: Bojan Bolčev, Valeri Stefanov, Kalina Bachneva, Panajot Karagjozov, Janko Bačvarov. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ochridski“, Sofija 2005, s. 498-504. *Lekce tvůrčího psaní* a kvázipostmodernistická poetika Michala Viewegha. Stil 4, Beograd 2005, s. 303-313. Quasipostmodernistyczny świat Michala Viewegha. In: Literaturny sloviańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy. Tom I. Transformacja. Pod redakcją Haliny Janaszek-Ivaničkovej. ELIPSA, Warszawa 2005, s. 81-88. Postmodernism and Quasipostmodernism (Michal Viewegh). Neohelicon. Acta Comparationis Litterarum Universarum. Akadémiai Kiadó, Springer, 2006, tomus XXXIII, fasciculus 2, December, s. 37-44. ISSN 0324-4652. Žánr prozaického deníku Michala Viewegha, poetika, žánrové tradice a souvislosti. STIL 10, Beograd 2011, s. 309-322. ISSN 1451-3145.

² Viz I. Pospíšil: Próza virtuální autenticity a existenciálního znejistění. SPFFBU, X 10, Slavica Litteraria, s. 5-20; Týž: Trivialita a hledání virtuální autenticity jako nového dialogu. In: Dialog kultur IV. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané ve spolupráci se Slavistickou společností Franka Wollmana při FF MU v Brně a Českou asociací rusistů. Hradec Králové 23.-24. 1. 2007. Uspořádal Oldřich Richterek. Oftis, Ústí nad Orlicí 2007, s. 21-27. Na hranici fikce a nonfikce: virtuální autenticita a tvorba Arnošta Vašíčka. Almanach Nitra 2013 (14. ročník). Editori a vedeckí redaktori: Jozef Vladár, Natália Muránska. Mesto Nitra, Nitrianska odbočka Spolku slovenských spisovateľov, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2014, ISBN 978-80-558-0593-1, s. 135-141.

vzpomínky z jiných existencí jiných lidstev, nějaké strašné události či kataklyzmatická tajemství, jež k nám občas promlouvají z mýtu, mj. z biblické apokalypsy a také z literárních druhů, které se vynořují z jakoby spodních archetypálních podloží. Nejpozoruhodnější je, jak velký úspěch tato díla mají, jako by narážela na již připravenou půdu lidské psychiky: díla von Dänikena, Tolkiena, Rowlingové, Browna a desítky dalších publikací, které se k nám derou rámcovány tematikou mytologickou, dějinně alternativní či fantastickou, vyvolávající představu, že to tak skutečně mohlo být, že je to jeden z možných příběhů. Je velmi obtížné uvěřit, že ekonomický úspěch těchto autorů je pouze výsledkem všeobecné lidské touhy po poznání, přitahování tajemnem nebo senzacechtivostí: tato díla nespojuje nic jiného než již zmíněné nabízení alternativních modelů vesmírného nebo pozemského vývoje a tím i vývoje lidstva nebo lidstev. Virtuální autenticita vyrůstá z textu díla chápaného nejprve jako výmysl, zatímco ono jen umně skrývá skutečnost nejfanastičtější, neboť přirozenou: fikce se mění ve fakt, byť přízračný a zdánlivě iracionální.

V české literatuře posledních 15-20 let se tento typ prózy objevuje znovu. Navazuje na domácí (i německé) kořeny žánru, například na Jakuba Arbesa nebo milovníka magické Prahy Gustava Meyrinka, ale jinak jsou to modely, jež vycházejí ze studnice poetiky naznačené výše. S nimi je spojují i pokusy revidovat starou racionalistickou historiografii, tzv. vědecké mýty, touha zvrátit běh věcí; to může taková díla posouvat až do oblasti praktické ideologie a politiky: ostatně jestliže Erich von Däniken má podobu revize uzavřené vědy, která jako by brání skryté pravdě, u Johna Ronalda Reuela Tolkiena (1892-1973) je spojována jen s určitými názory na anglickou minulost (na tenký led dalších dohadů se už pouštět nebudeme), mlhavější je to u J. K. Rowlingové (nar. 1965), ale zase předtím jasnější u Lovecrafta nebo Dana Browna: ideologické konotace jsou zřetelné implicitně nebo explicitně, ale vždy tam jsou. Není divu, neboť tito autoři vlastně útočí na pevný obraz světa, který vždy vytvářeli vládnoucí kruhy, a oni chtějí řadu těchto premis revidovat. Jejich cílem je vytváření paralelních světů: v dnešní době uprostřed velkoměsta s jeho spotřebitelským pachtěním žijí lidé jakoby z jiného světa a dějí se věci, které nemají s běžnými událostmi mnoho společného: pod povrchem běžných dějů, v nichž je člověk svědkem zcela bezmocným a vláčeným, se odehrávají procesy skryté, jež jsou vlastním smyslem bytí. Takto postupuje Miloš Urban (nar. 1967),³ ale i Arnošt Vašíček (roč. 1953).⁴

---

³ Viz žánrové označování jeho děl: *Poslední tečka za Rukopisy* (1998); *Sedmikostelí* (1999) je „gotický román z Prahy“ (samozřejmě nejde o anglický „gotický román“ 18. století, ale o skutečnou gotiku jako skrytý duch města), *Hastrman* (2001) je „zelený román“, *Stín katedrály* (2003) je „božská krimikomedie“, *Paměti poslance parlamentu* je „sexyromán“, *Pole a palisáda* (2006) je „mýtus o kněžně a sedlákově“ atd.

Rusové sami kromě linie západnické, liberální, která byla silná zejména v 80.-90. letech 20. století, pojetí ruského tajemství podporují. Jedním z takových „retrokroků“ byla reedice knihy právníka Michaila Zyzykina (1880-1960) *Carská moc v Rusku*⁵, přičemž výkladovým jádrem je vznik Ruské říše, ale i implementace protestantských principů za Petra I. Z hlediska atraktivity je podstatná partie o Alexandrovi I., a to od možné carevičovy účasti na vraždě jeho otce Pavla I. až po jeho „útek“, odchod do tomského kláštera pod jménem Fjodor Kuzmič anebo odplutí anglickou lodí z Archangelska do Londýna. Důležitá z hlediska legitimacy systému je partie o „laskavém“ imperátorovi Mikuláši I. a složité vztahy ruské literatury a carské moci. Objevovalo se staré Rusko, stará Moskva, vztah k cizincům daný i tím, že podloží ruské elity tvoří často původem cizinci, což je zřejmé i v ruské literární klasice: po dědečkovi asi Habešan Puškin, „Skot“ Lermontov – Learmonth - , polsko-ukrajinský Gogol, Polák Senkovskij, „Švéd“ Veltman, „Dán“ Daľ (Dahl), „Tatar“ Dostojevskij apod.⁶

S tím souvisí i ruský literární kánon.⁷ Pokusy o něj jsou takřka vždy riskantní, ale současně lákavou příležitostí ve smyslu vlastního obrazu literatury a jejího poetologického klíče a jako možnost zásadně vstoupit do hry o ovlivnění ruského vidění tohoto světového fenoménu. Pokusy o takové kánony tu byly v různých literaturách: např. „povinná četba“ amerických univerzit známá jako „world literature“; kniha Harolda Blooma *The Western Canon: The Books and School of the Ages* (1994, čes.jako *Kánon západní literatury. Knihy, které prošly zkouškou věků*, 2000) je i u nás vyprodána a těší se značné pozornosti čtenářů-

---

⁴ Viz *Egyptské záhady* (2002), *Italské záhady* (2010), *Turecké záhady* (2003), *Záhady Číny a Tibetu* (2007), *Záhady Peru* (2006), *Záhady Tichomoří* (2012), *Ztracená brána* (2012), dalším sériovým zřetěžením známým především z televizního ztvárnění je *Planeta záhad* (3 díly, 1998-1999, souborně ve vyd. České televize 2011). Podobně koncipované jsou Neuvěřitelné skutečnosti navazující na ranější *Světové záhady* (Helma, Praha 1995). Variací na vašíčkovská témata je *Utajený svět* (Baronet, Praha 2000). Nejdále v estetizaci záhadologie došel A. Vašíček v příbězích *Strážce duší* a *Návrat Strážce duší*, které byly úspěšně realizovány jako televizní seriál. K nim připojil věcné komentáře *Záhady Strážce duší: fakta, odhalení*. A. Vašíček: *Ďáblová lest*. Česká televize, Praha 2009. *Tajemství Ďáblových bible. Nastaly poslední dny lidstva? Proroctví ukryté v nejpodivnější knize světa*. *Mystery film*, Ostrava 2010. *Nedobytná šifra. Tajemství Voynichova rukopisu. Co skrývá nejzáhadnější kniha světa? Mystery film*, Ostrava 2011.

⁵ M. Zyzykin: *Carskaja vlast' v Rossii*. „Moskva“, Москва 2004, serijska Nasledije Russkogo Zarubež'ja.

⁶ I. Pospíšil: *Problém literárního kánonu obecně a ruského zvláště: estetická kvalita, nebo víceméně náhodný/vkusový shluk tzv. interpretací?* Igoľ Suchich: *Russkij kanon. Knigi XX veka. „Vremja“*, Moskva 2013. Opera Slavica, roč. XXIV., 2014, č. 1, s. 39-45. Týž: *Znovuvytváření ruského fenoménu na počátku 21. století: návraty a nová „nasvěcování“*. *Novaja rusistika* 2014, No. 1, s. 181-187. ISSN 1803-4950.

⁷ Igoľ Suchich: *Russkij kanon. Knigi XX veka. „Vremja“*, Moskva 2013.

laiků, i když je zřejmé, že sama koncepce „západního kánonu“ je něco, co neodpovídá vývoji evropských literatur ani jejich transcendenci.

Specifickou vrstvou procesu znovuvytvoření či obnovy nebo revitalizace ruského fenoménu představuje krásná literatura. K nám se nyní dostává pouze její zlomek, jenž prošel sítím určitého zúženého vnímání a přísných ideologických měřítek: dostávají se k nám k překladu – snad právem - díla laděná antiutopicky, fantasticky, postmoderně, politicky liberálně, tzv. prozápadně, i když přesně nevíme, co to znamená, když všichni pocházíme z asijsko-mediterránního, židovsko-anticko-křesťanského okruhu. Jiné vrstvy stojí stranou: na jedné straně duchovně zaměřené, až to mnohým připadá jako literatura fantastická nebo magický realismus. Co na této literatuře může neinformované překvapovat, je především její hluboké ponoření do ruské literární tradice, do hlubin jazyka, jenž můžeme Rusům závidět, jakkoli víme o potencích češtiny: ona diglosie tu žije, dýchá, pulzuje, takto žádný český romanopisec nebo básník nemůže využívat např. jazyk Dalimilovy kroniky.

Příkladem nového hledání ruského fenoménu a nových poloh ruské literatury po proudu postmoderní a postpostmoderní produkce jsou v Rusku i jinde vysoce ceněné doslova bestsellery Jevgenije Vodolazkina (nar. 1964), filologa, medievisty, jehož dílo na pomezí beletrie a literatury faktu budí oprávněnou pozornost. Fascinující román Laurus/Vavřín/Vavřinec (rus. Лавр, Laurus, 2014) s příznačným podtitulem „něistoričeskij roman“, příběh z 15. a 16. století líčí životní dráhu chlapce a nakonec léčitele a poustevníka s mimořádnými duchovními schopnostmi. Vnitřní propojení myšlení středověkého člověka s dnešní dobou dokládá to, o čem je autor přesvědčen: neexistenci času; jeho postavy přesahují svou dobu, vizionářstvím se derou do naší současnosti, živí a mrtví se spojují v jeden pulzující celek. Upřímně řečeno, málo si cením v literatuře toho, co dnes dostává nějaké ceny; je to jev tak zprofanovaný, prokamaráděný a zpolitizovaný, a to včetně ceny krále dynamitu, že to budí maximálně údiv. Nicméně Vodolazkinovy romány i přes udělované ceny jsou skutečně dobré a invenční a snad i představují skromný počátek něčeho nového. Samostatnou kapitolou je jazyk románu Laurus, jehož postavy často mluví „jako kniha“, je však nejisté, že tomu tak mohlo být ve skutečnosti, neboť proces prolínání obou jazyků byl velmi, velmi povlovný a zrychlil až v 17. a 18. století. Takto například mluví postavy románu: „Az jsem Sílvestr. Az že pridcoch jako bolejet moja mati. Ty že, Arsenije, pomozí nam.“ (s. 136). „Slave Tebe, Gospodí Vsederžitelju, jako ne ostavi ny.“ (s. 49). „To ty i sam, otče, vedaješi.“ (s. 54). „Glagoli Avraamu, jako prišlo jemu vremja izyti iz žizni seja.“ (s. 55) aj. Obvykle je to v situacích, kdy se cituje bible nebo náboženské texty či se

parafrázují, jinde se jazyk jen mírně archaizuje několika lexikálními signály, jinde je jen mírně archaizovaný nebo zcela moderní: to by jistě mohlo být předmětem kritiky a polemiky. Současně tu však jsou vstupy jakoby z budoucnosti, v nichž se vykládá, jak to bude vypadat na tomto místě: týká se to např. Pskova, místa, odkud hlavní postava Arsenij nesoucí postupně tři jména pochází, probíhá později archeologický výzkum a rozhoří se láska. Prostor a čas se prostupují, minulost není oddělena od přítomnosti a budoucnosti. Arsenije provází celým životem duše jeho první a poslední lásky Ustiny a jejich zemřelého dítěte, stejně jako jeho zemřelého učitele Christofora, jenž ho naučil znát léčivé byliny a odhalil v něm léčitelství a věštecký dar. Tematická pestrost Vodolazkinova románu je velmi, až příliš blízká někdejšímu románům Ivana Jefremova (1908-1972), vlastně takřka všemu, co napsal, zejména však *На краю Ойкумены* (1946), ale i prózám pozdním včetně *Hodiny Býka* (Čas Byka, 1963-68) – podobné je propojování minulosti a budoucnosti, jež o dvacet let později ve *Vzpomínkách na budoucnost* (Erinnerungen an die Zukunft, 1968, čes. v překladu Ludvíka Součka 1969), kde „ruská stopa“ je určující, využil Erich von Däniken (nar. 1935). Ukazuje se, jak hluboce v ruském myšlení je zakotveno ono asijské „plynutí“ a kosmické proudění neomezované umělými racionalistickými konstrukty. Román se odehrává v Rusku, ale také na pouti do Evropy a na Blízký Východ k Božímu hrobu, kde Arsenije/Laura čeká smrt jeho bližních a těžké zranění, ale jeho altruismus (tak blízký lidem v Jefremovových románech) pomáhá vše překonat až k poslednímu spočinutí. Neotřesitelná, samozřejmě až zdánlivě naivní víra ve vítězství dobra, nenásilí, měkkosti, poddajnosti, tedy lepšího porozumění světu a vesmíru, jsou tu ideovou dominantou.⁸

Mikrohistorie 15.-16. století líčí životní dráhu chlapce, později léčitele a starce s neobvyklými duchovními schopnostmi. Vnitřní sepětí myšlení středověkého a dnešního člověka dokládá autorovo přesvědčení o absenci času; jeho postavy překračují svůj čas, vizionářsky se posunují k nám jednom koloběhu. To, co je pro román charakteristické, je zmíněné prolínání dvou jazyků, které jsou tak nebo onak v dnešní ruštině přítomny: původní ústní jazyk východoslovanský a původně písemný jazyk implantovaný sem s příchodem křesťanství – staroslověnština - vytvořená Konstantinem původně pro velkomoravskou misi.

---

⁸ Viz naše stati Axiologičeskij fenomen v „neistoričeskom romane“ Jevgenija Vodolazkina „Lavr“. In: Revitalizace hodnot: umění a literatura II. Týmová monografie. Ed.: Josef Dohnal. Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Tribun EU, Brno 2015, s. 591-601. ISBN 978-80-263-0909-3. Fenomen svjazi literaturovedenija i literaturnogo tvorčestva: Jevgenij Ljackij i Jevgenij Vodolazkin na kontekstualnom fone. Universalii rusknoj literatury 6. Sbornik statej. Izdatel'sko-poligrafičeskij centr „Naučnaja kniga“, Voronež 2015, s. 227-244. Znovuvytváření ruského fenoménu na počátku 21. století: návraty a nová „nasvěcování“. Novaja rusistika 2014, No. 1, s. 181-187.

Plasticita moderní ruštiny, která vznikla ze dvou jazyků, které jsou v ní stále rozlišitelné a kde kromě toho staroslověnská gramatika tvoří páteř výstavby jazyka a lexikální vrstva existuje jako výlučná enkláva ve spojitosti s krásnou literaturou, je ovšem kamenem úrazu v případné recepci díla. Existence takových děl je v ruské literatuře nejen minulosti, ale hlavně současnosti řada a právě jimi a tímto jevem jsme se víceméně systematicky zabývali.⁹

Laurus/Lavr je dávno mrtev, ale jeho krajina žije: v historických centrech ruských měst probíhají vykopávky obnažující různé historické vrstvy: místo chrámu tu byly úřady, potom se to zase všechno vracelo, dějiny tvoří jeden celek, Laurus vlastně kráčí po městě s dnešními lidmi.

Děj románu se odehrává v středním Rusku, na cestě k Božímu hrobu, kde je Arsenij/Laurus nucen hledět na smrt svých bližních a kde je také těžce raněn. Hodnotovým atributem je rozpor nechtěné samoty (odinočestvo) a chtěného osamění a usebrání (ujedinenije), které jsou vyjádřeny zmíněnými dvěma jazyky: východoslovanským, jenž má vztah k existenciální situaci jedince, a staroslověnským, církevněslovanským, který se spojuje s duchovní dimenzí chtěné samoty. Román se pohybuje od stacionárního k dynamickému modelu: na jedné straně rozjímání a duchovní ukotvení, na straně druhé dobrodružné putování po středověké Evropě a Asii, poté zase návrat do vlasti a smrt: motiv věčného návratu uplatněný v struktuře moderního románu, v němž nejvyšší hodnotou jsou rozlehlé plochy a polí a šumění lesů otčiny. Čas je tu chápán jako vězení, které si vytvořil sám člověk, jinak něco jako čas vlastně neexistuje; člověk se volně pohybuje v prostoru, v němž se splétají osudy lidí různých staletí, Časové bariéry rozbíjejí sen a vize. Intertextualita je autorovi vlastní: sám jako ruský medievista rád v narážkách a aluzích i v textových pasážích využívá znalostí staroruské literatury, přičemž klíčové místo zaujímají texty o Alexandrovi Makedonském, známá Alexandreida (rusky Aleksandrija). Staré texty, knihy, památníky minulosti, dopisy, čtení, narace, barvitě historky a hlavně báze staroslověnštiny východoslovanské redakce jako axiologický symbol časového cyklu. Starobylý jazyk a středověké texty překonávají tak hodnotové rámce budované na protikladu idealizované minulosti a kritizované současnosti a stávají se emblémem dechu věčnosti.

---

⁹ Jazyk literárního díla jako axiologický nástroj: román Jurije Bondareva Bermudský trojúhelník (K životnímu jubileu prof. Jána Doruly). In: Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch. Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu. Slavistický kabinet SAV. Bratislava 2003, s. 265-278. Diachronní dimenze ruského literárního textu (Puškin – Bondarev - Grjakalov). In: K. Lepilová a kol.: Text a kontext. Brno 2008, s. 86-107. Znovu k problému diachronní hloubky literárního textu. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach III. Red.: Oľga Orgoňová. Filozofická fakulta Univerzita Komenského, Katedra slovenského jazyka, Studia Academia Slovaca, Bratislava 2011, s. 11-19. ISBN 978-80-223-2942-2.

Zájem o dějiny v podobě jakýchsi „nových dějin“, jež zahrnují jak beletrii, tak vědu, spojuje Vodolazkinův román s podobnými románovými strukturami v jiných národních literaturách. Jde fakticky o překonání jednolitého synchronního proudu, který dominoval zejména ve 20. století prostřednictvím imanentních, funkcionálních přístupů ve vědách i umění. Možná že adorace synchronie a opovrhování historismem jako něčím strnule akademickým, nepraktickým a neužitečným, nakonec vedly k nevratným událostem v dějinách současné Evropy a světa. Obnova zájmu o dějiny a diachronii vůbec přibližně od poloviny 20. století je spojeny s novým historismem¹⁰ a novým hledáním, jak budovat dějiny v umění i beletrii, která se už neomezuje na faktografii minulosti, ale inspiruje se utvářením jednotného časoprostorového celku. V explicitu románu se to objevuje takto: „Od této zimy Laurus ztratil povědomí o čase směřujícím kupředu. Nyní vnímal pouze cyklický čas, tvořící uzavřenou smyčku. Čas dne, týdne a roku. Znal každou neděli v roce, počet jednotlivých let však pro něj byl nenávratně ztracen. Občas mu lidé říkali, jaký je právě rok, on však letopočet okamžitě zapomínal, neboť takovou informaci už dávno nepovažoval za důležitou. Ani události se v jeho paměti nevztahovaly k času. Klidně se rozprostřely do celého jeho života, a vytvořily tak zvláštní řád, který nebyl s časem nijak spojen. Některé z nich vyplouvaly z hlubin prožitého, jiné se do nich nořily navěky, protože jejich zkušenost nikam nevedla. Samy prožitky postupně ztrácely na zřetelnosti, více a více se proměňovaly v obecné představy dobra a zla, zbavené detailů i barev. Z časových určení mu stále častěji přicházelo na mysl slovo *jednou*. Toto slovo se mu líbilo proto, že překonávalo ono časové prokletí. A potvrzovalo jedinečnost a neopakovatelnost všeho, co se dosud událo - Jednou. Jednou pochopil, že toto určení je zcela dostačující.“¹¹

Román *Laurus* se typem románu, který stojí na hranici několika struktur: je to na jedné straně tradiční historický román naplněný faktografií, na straně druhé historiosofický román, román-parabola, symbolický román jako emblém současnosti. Je možné, že této román nezakotvený v dobových souvislostech se může stát modelem, který za čas převládne, je také možné, že jde jen o závan, jenž zase pomine nebo zůstane omezen jednou národní literaturou. Jaké místo zaujme ve světové literatuře, ponecháme tedy na dalším vývoji.

Jak jsme v odkazu viděli, český překlad nedal na sebe dlouho čekat, ale zároveň ukázal, jak je obtížné tento vícevrstevnatý útvar přeložit. I když se překladatelka snažila a

---

¹⁰ Viz naši recenzi: *The Writing of History. Literary Form and Historical Understanding*. University of Wisconsin 1978. Donald Fanger: *Gogol and His Reader*. Stanford 1978 (recenze). SPFF BU, D 30, 1983, s. 105-106.

¹¹ E. Vodolazkin: *Laurus*. Dobrovský, Praha 2016, přel. Anna Rosová.

korektor také asi udělal své, patrně však spíše v českém textu, i když opravdu nevím, jaký jazyk je tu při překladu staroslověnských vět z ruského textu použit, a pro českého čtenáře neznalého historického vývoje češtiny to bude spíše něco podobné slovenštině a aoristy asi nerozezná, kulturně a funkčně je to zcela něco jiného. Že je to archaické je pravda, ale tento jazyk v ruštině, jež na něm vyrůstala, je zcela jiný: není to nějaká starší vývojová fáze ruštiny, je to samostatný jazyk vytvářející proslulou ruskou diglosii, ale současně jazyk, který vytvořil celou moderní ruskou gramatiku, ať si dnešní Rusové říkají, co chtějí. Tento srůst je v jiném jazykovém kontextu nenapodobitelný. Většinou se takové partie překládají lehce archaizovanou češtinou; prostě my Češi nemáme nic takového jako Rusové staroslověnštinu v svém jazyce, i když ji nesprávně označují jako staroruštinu. Navíc – a možná to byla podmínka západního nositele copyrightu - k nám Vodolazkin, který zde osobně byl (i v Brně) právě v roce 2015, přichází jako cizinec ze západní Evropy nebo USA; jeho jméno je přepsáno podle pravidel knihovny amerického Kongresu, nic proti tomu, když jde třeba o bibliografii, takže z Jevgenije je Evgenii; ještě že jeho jméno neobsahuje ty strašné slovanské „š“, „ž“ nebo ještě horší „šč“ (ш) apod., to by se jeho jména na obálku možná ani nevešla. Dobře, že Puškin je už publikačně „volný“, takže ho nemusíme psát Pushkin anebo Saltykova-Ščedrina Shchedrin.

Mezitím vychází Vodolazkinovi další dílo, zase román a zase podobný.¹² *Letec* nebo, chcete-li, *Aviátor*, se opět opírá o autorovu medievistickou profesi, zejména ve sféře náboženství lehce uplatitelnou. Innokentij Platonov se probudí v nemocnici roku 1999. Přichází za ním doktor Geiger, sestra atd. Ukazuje se, že Innokentij byl zmrazen, žil vlastně ještě za cara, zažil Velkou válku, ruské revoluce roku 1917 a nakonec byl uvězněn na proslulých Solovkách. Vše zapomněl a pomalu se na minulost rozpomíná v deníkových zápisech, k nimž ho nutí Geiger, podle něhož mu nelze minulost odhalit zcela, že k ním musí dojít povlovně sám, aby to vůbec snesl. Innokentij píše o idylickém čase před rokem 1917, na Petěrburg, rodinnou idylu, chaty, kam jezdili, ale také na šílenství porevolučních let, na udavačství a zatýkání, jehož se stal obětí, nakonec dospívá až k tomu, že udavače zabil, k vyhlazovacímu táboru na Solověckých ostrovech, kde se ocitá v experimentální skupině profesora Muromceva, jenž je nejprve za neúspěšné pokusy se zmrazováním vůdců proletariátu zatčen, posléze však v něm Stalin najde zalíbení a přikazuje mu pokračovat v pokusech na živých: ideálními kandidáty jsou vězni táborů, které vlastně smrt čeká tak jako tak. Innokentij je zmrazen a jako jediný se po letech probudí – nikdo neví, proč se to v jeho

---

¹² Jevgenij Vodolazkin: *Aviator.*, Roman, Izdatel'stvo AST, Moskva 2016.

případě podařilo. Jako červená nit se románem vine jeho platonická láska k dívce Anastasiji (Nastě), dceři profesiar duchovní akademie Voronina. Vykají si, čtou knihy, mezi nimiž klíčové místo zaujímá Robinson Crusoe, emblém enklávnosti, ostrovanství života jedince: to se v románu několikrát vrací. A potom motiv z básně Aviátor (Letec) Alexandra Bloka. Platoša, jak mu později říkají, se pomalu zregeneruje, chodí na procházky, seznamuje se s chaotickou dobou posledního roku Jelcinovy vlády, s počítači, mobily apod. Rychle si přivyká a stále více prohlubuje svoje prožívání minulosti až do bolestných detailů. Jeho dívka Nast'ja ještě žije, je jí víc než 90 let a je upoutána na lůžko v nemocnici. Toto tristní setkání je jednou z nejpůsobivějších pasáží románu. Nakonec se setkává s její vnučkou, také Nast'ou, zamiluje se a oplodní ji. V druhé části románu se deníky rozbíhají a román ztrácí sílu a působivost. Platoše ubývají síly, buňky v mozku se rozpadají a ani cesta na německou kliniku, kterou zprostředkuje původem Němec Geiger, nepomáhá. Platoša zvolna umírá. Román spočívá na řadě emblémů, z nichž některé už byly zmíněny. K nim se řadí i soška Themis, bohyně spravedlnosti, přesněji zákonného řádu mezi lidmi a v přírodě, neboť vše se točí kolem tohoto pojmu, klíčového a drásavého. Autor vychází ze své zkušenosti s německou látkou (v sb. Sovsem drugoje vremja z roku 2013 je povídka Blizkije družja o německém vojákovu wehrmachtu, také s motivem času), německý prvek reprezentovaný Geigerem, je tu silný a funkční, zůstává i jazykové sepětí s pravoslavným jako v Laurovi, přetrvává také mučivý vztah k času jako něčemu, čemu člověk vlastně nerozumí, i když je jeho součástí.

Jak je vidět, je nový román více slepencem různých pramenů, které jsou v Laurovi přece jen lépe skloubeny než zde. Nevstoupíš dvakrát do téže řeky. Současně je tu něco, čím tyto romány přesahují dobovou literaturu: představa času jako kontinua, v němž se neodlišují minulost, přítomnost a budoucnost, vše splývá a prolíná se tak jako ve vzpomínkách Innokentije Platonova. Letec jako takřka existencialistický symbol tohoto průletu časem místo archeologů, kteří v Laurovi odhalují řadu vrstev času, podoba jazyka spojující různé epochy v jeden celek.

Zajímavá je sociální charakteristika „letce časem“: je to člověk ze středních městských vrstev: jejich životem prostupuje město nad Něvou, jehož je román apoteózou, jeto i průvodce až do zákoutí prostoru a času. Vše se mění, ale leccos zůstává: staré domy, byt profesora Voronina. Pro tyto lidi musel být mírně liberalizovaný carismus ideálním režimem svým klidem a nehybností (i když tehdy už nikoli zcela) a revoluce pohromou. Vodolazkin ukazuje, že jsou pohromou vždy a všude: v revoluci se ničí hodnoty a lidské životy. Na druhé straně v této elitní enklávnosti se ztrácejí důvody, proč tyto režimy zanikají, a to v jakékoli

době: právě z neschopnosti elit nemyslet jen na sebe, ale i na jiné a tím také na sebe. Působí tedy tento Vodolazkinův román na rozdíl od Laura jako něco výlučného, spíše než v čase plynoucího z času vytrženého, zbaveného souvislostí: čas je něco ne-lidského, ale má pro člověka smysl jen tehdy, když se mu dodá nějaká lidská hodnota, stejně jako Zemi nebo vesmíru. Jinak bychom propadli naprosté beznaději a šílenství. Tento kreativní akt, který v románě prezentují deníky několika postav, činí z času a jeho ne-lidského běhu jev hodnotově návazný a závazný. Snad i tím zůstane Vodolazkinův nový román cenný. Na další autorův vývoj se však dívám spíše skepticky.